

Teismo praktikos rinkinys

TEISINGUMO TEISMO (didžioji kolegija) SPRENDIMAS

2015 m. liepos 16 d.*

„Direktyva 2000/43/EB — Vienodo požiūrio principo taikymas asmenims, neatsižvelgiant į jų rasę arba etninę priklausomybę — Miesto rajonai, kuriuose daugumą gyventojų sudaro romų kilmės asmenys — Elektros skaitiklių įrengimas 6–7 m aukštyje ant antžeminės elektros linijos stulpų — Sąvokos „tiesioginė diskriminacija“ ir „netiesioginė diskriminacija“ — Įrodinėjimo pareiga — Galimas pateisinimas — Neteisėto poveikio elektros skaitikliams ir neteisėto prisijungimo prie tinklo prevencija — Proporcingumas — Bendras priemonės pobūdis — Jos įžeidžiamasis ir stigmatizuojamasis poveikis — Direktyvos 2006/32/EB ir 2009/72/EB — Galutinio vartotojo galimybės sekti savo elektros energijos suvartojimą nebuvimas“

Byloje C-83/14

dėl *Administrativen sad Sofia-grad* (Bulgarija) 2014 m. vasario 5 d. sprendimu, kurį Teisingumo Teismas gavo 2014 m. vasario 17 d., pagal SESV 267 straipsnį pateikto prašymo priimti prejudicinį sprendimą byloje

CHEZ Razpredelenie Bulgaria AD

prieš

Komisia za zashtita ot diskriminatsia,

dalyvaujant

Anelia Nikolova,

Darzhavna Komisia za energiyno i vodno regulirane,

TEISINGUMO TEISMAS (didžioji kolegija),

kurį sudaro pirmininko pavaduotojas K. Lenaerts, einantis pirmininko pareigas, kolegijų pirmininkai A. Tizzano, R. Silva de Lapuerta, M. Ilešič, S. Rodin ir K. Jürimäe, teisėjai A. Rosas, E. Juhász, J. Malenovský, D. Šváby, A. Prechal (pranešėja), F. Biltgen ir C. Lycourgos,

generalinė advokatė J. Kokott,

posėdžio sekretorė C. Strömholm, administratorė,

atsižvelgęs į rašytinę proceso dalį ir įvykus 2015 m. sausio 13 d. posėdžiui,

* Proceso kalba: bulgarų.

išnagrinėjęs pastabas, pateiktas:

- *CHEZ Razpredelenie Bulgaria AD*, atstovaujamos advokatų A. Ganev, V. Bozhilov ir A. Dzhangov,
- *Komisia za zashtita ot diskriminatsia*, atstovaujamos A. Strashimirova,
- A. Nikolova, atstovaujamos baristerio S. Cox ir advokatų M. Ferschtman ir Y. Grozev,
- Bulgarijos vyriausybės, atstovaujamos E. Petranova ir D. Drambozova,
- Europos Komisijos, atstovaujamos D. Martin ir D. Roussanov,

susipažinęs su 2015 m. kovo 12 d. posėdyje pateikta generalinės advokatės išvada,

priima šį

Sprendimą

- 1 Prašymas priimti prejudicinį sprendimą pateiktas dėl 2000 m. birželio 29 d. Tarybos direktyvos 2000/43/EB, įgyvendinančios vienodo požiūrio principą asmenims nepriklausomai nuo jų rasės arba etninės priklausomybės (OL L 180, p. 22; 2004 m. specialusis leidimas lietuvių k., 20 sk., 1 t., p. 23), 1 straipsnio, 2 straipsnio 1 dalies ir 2 dalies a ir b punktų, taip pat dėl Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos (toliau – Chartija) 21 straipsnio išaiškinimo.
- 2 Šis prašymas pateiktas nagrinėjant bylą, kurioje *CHEZ Razpredelenie Bulgaria AD* (toliau – CHEZ RB) prašo panaikinti *Komisia za zashtita ot diskriminatsia* (Apsaugos nuo diskriminacijos komisija, toliau – KZD) sprendimą, kuriame pastaroji įpareigojo CHEZ RB nebediskriminuoti A. G. Nikolova ir ateityje netaikyti tokios diskriminacinės praktikos.

Teisinis pagrindas

Sąjungos teisė

Direktyva 2000/43

- 3 Direktyvos 2000/43 2, 3, 9, 12, 13, 15, 16 ir 28 konstatuojamosiose dalyse nustatyta:
 - „(2) Pagal Europos Sąjungos sutarties 6 straipsnį Europos Sąjunga kuriama remiantis bendrais valstybių narių laisvės, demokratijos, žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių pripažinimo principais bei teisine valstybe ir kaip Bendrijos teisės bendruosius principus reikėtų pripažinti pagrindines teises, kurias garantuoja Europos konvencija dėl žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos [pasirašyta 1950 m. lapkričio 4 d. Romoje,] ir kurios yra grindžiamos bendromis valstybių narių konstitucinėmis tradicijomis.
 - (3) Lygybės prieš įstatymą teisė ir teisė į apsaugą nuo diskriminacijos visiems asmenims yra visuotinė teisė, pripažįstama pagal Visuotinę žmogaus teisių deklaraciją, Jungtinių Tautų konvenciją dėl moterų visų diskriminacijos formų panaikinimo, Tarptautinę konvenciją dėl visų rasinės diskriminacijos formų panaikinimo, Jungtinių Tautų pilietinių ir politinių teisių bei ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktus ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją, kurių šalys yra valstybės narės.

<...>

- (9) Diskriminavimas dėl rasės arba etninės priklausomybės gali pakenkti ES sutarties tikslų įgyvendinimui, ypač siekti pakankamo užimtumo ir socialinės apsaugos lygio, gerinti gyvenimo lygį ir gyvenimo kokybę, siekti ekonominės ir socialinės sanglaudos bei solidarumo. Jis taip pat gali pakenkti Europos Sąjungos, kaip laisvės, saugumo ir teisingumo teritorijos [erdvės], plėtrai.

<...>

- (12) Siekiant užtikrinti demokratinių ir tolerantiškų visuomenių, leidžiančių visiems asmenims laisvai veikti nepaisant jų rasės ar etninės priklausomybės, vystymąsi, turėtų būti imtasi specialių veiksmų diskriminavimo dėl rasės arba etninės priklausomybės srityje dar prieš kalbant apie veiklą, kai dirbama pagal darbo sutartį ir kai dirbama savarankiškai, kurie apimtų ir tokias sritis, kaip švietimas, socialinė apsauga, įskaitant socialinį draudimą ir sveikatos priežiūrą, socialinius privalumus, taip pat prekių gavimo bei jų tiekimo klausimus.
- (13) Dėl to visoje Bendrijoje turėtų būti draudžiama bet kokia tiesioginė ar netiesioginė diskriminacija dėl rasės arba etninės priklausomybės šioje direktyvoje aptariamose srityse. <...>

<...>

- (15) Faktų, pagal kuriuos galima daryti prielaidą, jog buvo tiesioginė ar netiesioginė diskriminacija, įvertinimas yra nacionalinių teismų ar kitų kompetentingų institucijų reikalas pagal nacionalinę teisę ar praktiką. Tokiose taisyklėse visų pirma gali būti numatyta bet kokiomis, įskaitant statistiniais įrodymais paremtas, priemonėmis nustatyti netiesioginę diskriminaciją.
- (16) Svarbu visus fizinius asmenis apsaugoti nuo diskriminacijos dėl rasės arba etninės priklausomybės. Tam tikrais atvejais pagal savo nacionalines tradicijas ir praktiką valstybės narės taip pat turėtų pasirūpinti juridinių asmenų apsauga, jei jie yra diskriminuojami dėl jų narių rasės arba etninės priklausomybės.

<...>

- (28) <...> valstybės narės negali iki galo pasiekti šios direktyvos tikslo – visose valstybėse narėse užtikrinti geresnę bendrą apsaugą nuo diskriminacijos <...>“

4 Remiantis Direktyvos 2000/43 1 straipsniu, jos „tikslas – sukurti kovos su diskriminacija dėl rasės ar etninės priklausomybės sistemą siekiant valstybėse narėse įgyvendinti vienodo požiūrio principą“.

5 Šios direktyvos 2 straipsnyje „Diskriminacijos sąvoka“ nustatyta:

„1. Šioje direktyvoje vienodo požiūrio principas reiškia, kad nėra jokios tiesioginės ar netiesioginės diskriminacijos dėl rasės ar etninės priklausomybės.

2. Šio straipsnio 1 dalyje:

- a) tiesioginė diskriminacija yra tada, kai vienam asmeniui taikomos prastesnės sąlygos, nei panašioje situacijoje yra, buvo ar galėjo būti taikomos kitam asmeniui dėl rasės ar etninės priklausomybės;
- b) netiesioginė diskriminacija yra tada, kai dėl akivaizdžiai neutralių sąlygų, kriterijų ar praktikos tam tikros rasės ar etninės priklausomybės asmenys gali patekti tam tikru atžvilgiu į prastesnę padėtį nei kiti asmenys, nebent tas sąlygas, kriterijus ar praktiką objektyviai pateisina teisėtas tikslas, o šio tikslo siekiama atitinkamomis ir būtinomis priemonėmis.

3. Priekabiavimas laikomas šio straipsnio 1 dalyje apibrėžta diskriminacija, jei dėl asmens rasės ar etninės priklausomybės nepageidaujamu elgesiu siekiama ižesti arba ižeidžiamas jo orumas ir siekiama sukurti arba sukuriamą bauginanti, priešiška, žeminanti ar ižeidžianti aplinka. <...>

<...>

- 6 Šios direktyvos 3 straipsnio „Taikymo sritis“ 1 straipsnio h punkte nustatyta:

„Neviršijant Bendrijai suteiktų įgaliojimų, visiems asmenims <...> ši direktyva taikoma:

<...>

h) galimybei gauti visuomenei prieinamas prekes ir paslaugas, įskaitant aprūpinimą būstu, bei jų tiekimą.“

- 7 Direktyvos 2000/43 6 straipsnio „Būtiniausi reikalavimai“ 1 dalyje numatyta:

„Valstybės narės gali įdiegti arba toliau taikyti nuostatas, kurios būtų palankesnės vienodo požiūrio principo įgyvendinimui, nei šioje direktyvoje nustatytos.“

- 8 Šios direktyvos 8 straipsnio „Įrodinėjimo pareiga“ 1 dalyje nustatyta:

„Valstybės narės taiko tokias pagal jų nacionalines teismų sistemas būtinas priemones, kurios užtikrintų, jog tais atvejais, kai asmenys, manantys, kad jie nukentėjo, kadangi jiems nebuvo taikomas vienodo požiūrio principas, teismui ar kitai kompetentingai institucijai nurodo aplinkybes, leidžiančias daryti prielaidą dėl tiesioginės ar netiesioginės diskriminacijos, pats atsakovas turi įrodyti, kad vienodo požiūrio principas nebuvo pažeistas.“

Direktyva 2006/32/EB

- 9 2006 m. balandžio 5 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2006/32/EB dėl energijos galutinio vartojimo efektyvumo ir energetinių paslaugų, panaikinančios Tarybos direktyvą 93/76/EEB (OL L 114, p. 64), 29 konstatuojamojoje dalyje nustatyta:

„Siekiant, kad galutiniai vartotojai galėtų priimti labiau pagrįstus sprendimus dėl jų individualaus energijos vartojimo, jiems turėtų būti teikiama tinkamos apimties informacija apie tai bei kita svarbi informacija. <...> Be to, vartotojus reikia aktyviai skatinti reguliariai tikrinti skaitiklių rodmenis.“

- 10 Direktyvos 2006/32 13 straipsnio 1 dalies pirmoje pastraipoje numatyta:

„Valstybės narės užtikrina, kad, jei tai techniškai įmanoma, finansiškai pagrįsta ir proporcinga potencialiems energijos sutaupymo kiekiams, elektros energijos <...> tiekimui galutiniams vartotojams konkurencingomis kainomis pateikiami individualūs skaitikliai, kurie tiksliai atspindi galutinio vartotojo faktinį energijos suvartojimą ir pateikia informaciją apie tikslų laiką, kada ji buvo suvartota.“

Direktyva 2009/72/EB

- 11 2009 m. liepos 13 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2009/72/EB dėl elektros energijos vidaus rinkos bendrųjų taisyklių, panaikinamos Direktyvą 2003/54/EB (OL L 211, p. 55), 3 straipsnio 3 ir 7 dalyse nustatyta:

„3. Valstybės narės užtikrina, kad visiems namų ūkio vartotojams <...> būtų teikiamos universaliosios paslaugos, t. y. kad jos [jie] turėtų teisę savo teritorijoje gauti nustatytos kokybės elektros energiją už pagrįstas, lengvai bei aiškiai palyginamas, skaidrias ir nediskriminacines kainas. <...>

<...>

7. Valstybės narės imasi tinkamų priemonių galutiniams vartotojams apsaugoti <...> Bent namų ūkio vartotojų atžvilgiu tos priemonės apima I priede nustatytas priemones.“

- 12 Pagal Direktyvos 2009/72 I priedo 1 dalies h ir i punktus:

„1. <...> 3 straipsnyje nurodytos priemonės skirtos užtikrinti, kad vartotojai:

<...>

h) turėtų galimybę naudotis savo suvartojimo duomenimis <...>;

i) būtų pakankamai dažnai tinkamai informuojami apie faktinį elektros energijos suvartojimą ir kainas, kad galėtų reguliuoti savo elektros energijos suvartojimą. <...>“

Bulgarijos teisė

Apsaugos nuo diskriminacijos įstatymas

- 13 Apsaugos nuo diskriminacijos įstatymo (*Zakon za zatschita ot diskriminatsia*, toliau – ZZD) 4 straipsnyje nustatyta:

„(1) Draudžiama bet kokia, tiesioginė ar netiesioginė, diskriminacija dėl <...> rasės, tautybės, etninės priklausomybės, <...> asmeninės <...> padėties <...>

(2) Tiesioginė diskriminacija yra tada, kai dėl 1 dalyje išvardytų savybių vienam asmeniui taikomos prastesnės sąlygos, nei panašiomis aplinkybėmis yra, buvo ar galėjo būti taikomos kitam asmeniui.

(3) Netiesioginė diskriminacija yra tada, kai taikant akivaizdžiai neutralias sąlygas, kriterijus ar praktiką asmuo dėl 1 dalyje išvardytų savybių gali patekti į prastesnę padėtį nei kiti asmenys, nebent tas sąlygas, kriterijus ar praktiką objektyviai pateisina teisėtas tikslas, o šio tikslo siekiama atitinkamomis ir būtinomis priemonėmis.“

- 14 Papildomų ZZD nuostatų 1 straipsnio 7–9 punktuose numatyta:

„Šiame įstatyme:

7 punktas. „Prastesnės sąlygos“ yra bet koks elgesys, veiksmas ar neveikimas, kai tiesiogiai ar netiesiogiai pažeidžiamos teisės ar teisėti interesai.

8 punktas. „Dėl 4 straipsnio 1 dalyje išvardytų savybių“ reiškia dėl tikro esamo, buvusio ar spėjamo vienos ar kelių nurodytų savybių nustatymo diskriminuojamam asmeniui, su juo susijusiam arba numanomai susijusiam asmeniui, jei ši sąsaja yra diskriminacijos priežastis.

9 punktas. „Susiję asmenys“ yra <...> asmenys, kurie dėl kitų priežasčių gali būti laikomi tiesiogiai ar netiesiogiai susijusiais su diskriminuojamu asmeniu, jei ši sąsaja yra diskriminacijos priežastis; <...>“

15 Pagal ZZD 40 straipsnio 1 ir 2 dalis:

„1. [KZD] yra specializuota ir nepriklausoma valstybės institucija, vykdanči diskriminacijos prevenciją, sauganti nuo diskriminacijos ir užtikrinanti lygias galimybes.

2. KZD prižiūri, kaip taikomas šis įstatymas ir kaip jo laikomasi <...>“

Energetikos įstatymas

16 Energetikos įstatymo (*Zakon za energetikata*, toliau – ZE) 10 straipsnyje numatyta, kad „[v]eiklą energetikos <...> srityse reguliuoja Valstybinė energetikos ir vandens reguliavimo komisija (*Darzhavna Komisia za energiyno i vodno regulirane*), <...> specializuota nepriklausoma valstybės institucija <...>“

17 ZE 104 straipsnio 4 dalyje nustatyta:

„Paskelbtos bendrosios sąlygos galutiniams vartotojams taikomos net ir nesant aiškaus rašytinio sutikimo.“

18 Remiantis ZE 120 straipsnio 1 ir 3 dalimis:

„1. Galutiniam vartotojui tiekama elektros energija apskaitoma naudojant komercinio matavimo įtaisus, priklausančius elektros energijos perdavimo ar paskirstymo tinklo operatoriui <...>

<...>

3. Elektros energijos perdavimo ar paskirstymo tinklo operatorius nustato matavimo įtaisų ir įrangos rūšį, kiekį ir jų įrengimo vietą <...>“

CHEZ RB bendrosios sąlygos

19 CHEZ RB bendrųjų sąlygų, kurias patvirtino *Darzhavna Komisia za energiyno i vodno regulirane*, 27 straipsnyje nustatyta:

„1. Komercinio matavimo įtaisai <...> įrengiami taip, kad vartotojai galėtų patikrinti jų rodmenis.

2. Jei, siekiant apsaugoti piliečių gyvybę ir sveikatą bei turtą, elektros energijos kokybę, jos tiekimo tęstinumą ir elektros energijos tiekimo sistemos saugumą ir patikimumą, komercinio matavimo įtaisai įrengti sunkiai pasiekiamose vietose, elektros energijos tiekimo įmonė per tris dienas nuo raštiško vartotojo prašymo pateikimo privalo savo lėšomis užtikrinti galimybę juos patikrinti.“

20 Dėl šios galimybės patikrinti CHEZ RB bendrosiose sąlygose numatyta, kad įmonė suteikia specialią transporto priemonę su keltuvu, kad jos darbuotojai galėtų pažiūrėti aukštai įrengto elektros skaitiklio rodmenis ir pranešti šiuos duomenis vartotojui. Be to, vartotojai visada gali savo būste įsirengti mokamą antrą elektros skaitiklį, vadinamą kontroliniu.

Pagrindinė byla ir prejudiciniai klausimai

- 21 A. Nikolova Dupnicos mieste (Bulgarija), „Gizdova mahala“ rajone, kurio dauguma gyventojų yra romų kilmės, turi individualią įmonę – maisto produktų parduotuvę.
- 22 1999 ir 2000 m. CHEZ RB visų vartotojų šiame rajone elektros skaitiklius įrengė ant betoninių antžeminės elektros linijos stulpų 6–7 m aukštyje, tačiau kituose rajonuose CHEZ RB elektros skaitiklius įrengė 1,7 m aukštyje, dažniausiai vartotojo būste, ant pastato fasado ar tvoros (toliau – ginčijama praktika).
- 23 2008 m. gruodžio mėn. A. Nikolova pateikė skundą KZD, kuriame teigė, kad ginčijama praktika taikoma dėl to, kad dauguma „Gizdova mahala“ rajono gyventojų yra romai ir kad dėl šios priežasties ji pati yra tiesiogiai diskriminuojama dėl tautybės („narodnost“). Ji visų pirma nurodė negalinti pažiūrėti elektros skaitiklio rodmenų, sekti suvartojimo ir įsitikinti, kad jai skirtos sąskaitos už elektros energiją yra teisingos; jos manymu, šios sąskaitos pernelyg didelės.
- 24 2010 m. balandžio 6 d. sprendimu KZD pripažino, kad ginčijama praktika yra draudžiama netiesioginė diskriminacija dėl tautybės, kaip tai suprantama pagal ZZD 4 straipsnio 1 ir 3 dalis.
- 25 Šis sprendimas panaikintas 2011 m. gegužės 19 d. *Varhoven administrativen sad* (Vyriausiasis administracinis teismas) sprendimu visų pirma todėl, kad KZD nenurodė, palyginti su kokiomis kitomis tautybėmis A. Nikolova buvo diskriminuojama. Byla grąžinta iš naujo nagrinėti KZD.
- 26 2012 m. gegužės 30 d. KZD priėmė šioje byloje naują sprendimą ir pripažino, kad CHEZ RB tiesiogiai diskriminavo A. Nikolova dėl jos „asmeninės padėties“, kaip tai suprantama pagal ZZD 4 straipsnio 1 ir 2 dalis, nes dėl jos verslo buvimo vietos jai sudarė nepalankesnes sąlygas negu kitiems CHEZ RB vartotojams, kurių elektros skaitikliai įrengti pasiekiamose vietose.
- 27 CHEZ RB apskundė šį sprendimą *Administrativen sad Sofia-grad*.
- 28 Sprendime dėl prašymo priimti prejudicinį sprendimą šis teismas pirmiausia teigia, kad Direktyvoje 2000/43 sukonkretintas bendrasis diskriminacijos dėl rasės ar etninės priklausomybės draudimo principas, įtvirtintas Chartijos 21 straipsnyje, ir kad pagrindinėje byloje nagrinėjama situacija patenka į minėtos direktyvos materialiąją taikymo sritį, apibrėžtą jos 3 straipsnio 1 dalies h punkte. Taigi šis teismas nemato priežasčių abejoti dėl Sąjungos teisės taikymo ir nurodo, kad nepateiks dėl to prejudicinio klausimo, nes Teisingumo Teismas bet kuriuo atveju turės tai įvertinti prieš atsakydamas į pateiktus prejudicinius klausimus.
- 29 Taigi motyvuose pateikti klausimus Teisingumo Teismui prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas visų pirma nurodo, kad, nors KZD rėmėsi A. Nikolova diskriminacija dėl „asmeninės padėties“, o pastaroji savo skunde klaidingai nurodė diskriminaciją dėl „tautybės“, saugoma asmeninė savybė šiuo atveju turi būti „etninė priklausomybė“ romams, kurie sudaro daugumą „Gizdova mahala“ rajono gyventojų.
- 30 Šiuo klausimu prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas mano, pirma, kad romų bendruomenė yra etninė bendruomenė, Bulgarijoje turinti tautinės mažumos statusą.
- 31 Antra, jis pažymi, kad, nors nėra statistinių duomenų, kiek romų kilmės gyventojų gyvena aptariamame miesto rajone, šis rajonas žinomas kaip didžiausias „romų rajonas“ Dupnicos mieste. Be to, bylos šalys sutaria, kad ginčijama praktika apskritai taikoma tik įvairių Bulgarijos miestų „romų rajonuose“. Tai buvo pagrindinis veiksnys, lėmęs CHEZ RB sprendimą įrengti elektros skaitiklius nepasiekiamame aukštyje, ir, nors CHEZ RB aiškiai nenurodo, kad neteisėtus prisijungimus vykdė romų kilmės asmenys, tai matyti iš konteksto.

- 32 Trečia, prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas mano, jog KZD klaidingai teigė, kad A. Nikolova romų kilmė nepatvirtinta. Kadangi savo skunde ji tapatinosi su romų kilmės „Gizdova mahala“ rajono gyventojais, ji pati save priskiria prie tokios kilmės asmenų. Bet kuriuo atveju šis teismas šiuo klausimu remiasi Sprendimu *Feryn* (C-54/07, EU:C:2008:397) ir teigia, kad tiesioginės diskriminacijos buvimui konstatuoti nebūtinai konkretus asmens skundas. Anot šio teismo, iš Sprendimo *Coleman* (C-303/06, EU:C:2008:415) matyti, kad vienodo požiūrio principas taikomas ne vien asmenims, turintiems saugomą savybę.
- 33 Prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas pažymi, kad pirmasis prejudicinis klausimas pateikiamas atsižvelgiant į šiuos svarstymus.
- 34 Be to, nors prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas savo ruožtu linkęs pritarti KZD išvada, kad ginčijama praktika yra tiesioginė diskriminacija, jis pažymi, kad savo išvadoje, pateiktoje byloje *Belov* (C-394/11, EU:C:2012:585, 99 punktą), generalinė advokatė J. Kokott teigė, jog tokia praktika, kaip ginčijama šioje byloje, laikoma netiesiogine diskriminacija. Prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas taip pat nurodo, kad panašiose bylose *Varhoven administrativen sad* padarė išvadą, jog apskritai nėra nei tiesioginės, nei netiesioginės diskriminacijos dėl etninės priklausomybės.
- 35 Tokiomis aplinkybėmis prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas nėra tikras dėl sąvokų „tiesioginė diskriminacija“ ir „netiesioginė diskriminacija“, vartojamų atitinkamai Direktyvos 2004/43 2 straipsnio 2 dalies a ir b punktuose, ir dėl to, ar ginčijamai praktikai galima taikyti vieną iš šių apibrėžčių.
- 36 Galiausiai, darant prielaidą, kad minėta praktika patenka į šios direktyvos 2 straipsnio 2 dalies b punkto taikymo sritį, prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas abejoja, kad šią praktiką galima laikyti objektyviai pateisinama, atitinkama ir būtina, kaip tai suprantama pagal minėtą nuostatą. Jis pažymi, kad, nors CHEZ RB tvirtina, kad ši praktika pateisinama dėl daugybės neteisėto prisijungimo prie tinklo, neteisėto poveikio elektros skaitikliams ir sukčiavimo atvejų, ši įmonė atsisakė savo pirminių prašymų pateikti KZD eksperto išvadą ir apklausti liudytojus ir tvirtino, kad toks elgesys yra viešai žinomas. Prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusiam teisme šalys taip pat nepateikė papildomų įrodymų, nepaisydamos joms pateiktų nurodymų remiantis įrodinėjimo pareiga. Minėtas teismas taip pat pažymi, kad žiniasklaidoje pranešama apie naujus veiksmingus ir ne tokius griežtus vartotojams metodus, tokius kaip skaitikliai, kurių rodmenis galima nuskaityti nuotoliniu būdu ir kurie gali pranešti tiekimo įmonei apie bandymus klastoti rodmenis.
- 37 Šiomis aplinkybėmis *Administrativen sad Sofia-grad* nusprendė sustabdyti bylos nagrinėjimą ir pateikti Teisingumo Teismui tokius prejudicinius klausimus:
- „1. Ar Direktyvoje [2000/43] ir [Chartijoje] vartojama sąvoka „etninė priklausomybė“ aiškintina taip, kad ji apima mažą romų kilmės Bulgarijos piliečių grupę, kaip gyvenanti Dupnicos miesto „Gizdova mahala“ rajone?
 2. Ar Direktyvos 2000/43 2 straipsnio 2 dalies a punkte vartojama sąvoka „panaši situacija“ taikoma išdėstytoms faktinėms aplinkybėms, kai komercinio matavimo įtaisai romų rajone įrengiami 6–7 metrų aukštyje, skirtingai nuo įprasto įrengimo iki 2 metrų aukštyje kituose rajonuose, kur nėra tankiai gyvenama romų?
 3. Ar Direktyvos 2000/43 2 straipsnio 2 dalies a punktas aiškintinas taip, kad komercinio matavimo įtaisų įrengimas romų rajone 6–7 metrų aukštyje yra prastesnių sąlygų taikymas romų kilmės gyventojams, palyginti su kitos etninės priklausomybės asmenimis?

4. Jei tai yra prastesnių sąlygų taikymas, ar minėta nuostata aiškintina taip, kad nagrinėjamos bylos faktinėmis aplinkybėmis šių sąlygų taikymą visiškai ar iš dalies lėmė faktas, kad kalbama apie romų etninę grupę?
5. Ar pagal Direktyvą 2000/43 leidžiama tokia nacionalinės teisės nuostata kaip [ZZD] papildomų nuostatų 1 straipsnio 7 punktą, kuriame numatyta, kad „prastesnės sąlygos“ yra bet koks elgesys, veiksmai ar neveikimas, kuriuo tiesiogiai ar netiesiogiai pažeidžiamos teisės ar teisėti interesai?
6. Ar sąvoka „akivaizdžiai neutrali praktika“, kaip ji suprantama pagal Direktyvos 2000/43 2 straipsnio 2 dalies b punktą, taikoma [CHEZ RB] praktikai įrenginėti komercinio matavimo įtaisus 6–7 metrų aukštyje? Ar sąvoka „akivaizdžiai“ aiškintina taip, kad praktika yra aiškiai neutrali ar kad praktika atrodo neutrali tik iš pirmo žvilgsnio, t. y. yra tariamai neutrali?
7. Ar tam, kad būtų konstatuota netiesioginė diskriminacija, kaip ji suprantama pagal Direktyvos 2000/43 2 straipsnio 2 dalies b punktą, būtina, kad dėl neutralios praktikos asmenys ypač nepalankioje padėtyje atsidurtų dėl rasės ar etninės priklausomybės, ar pakanka, kad ta praktika kenktų tam tikros etninės priklausomybės asmenims? Ar pagal Direktyvos 2000/43 2 straipsnio 2 dalies b punktą leidžiama tokia nacionalinės teisės nuostata kaip ZZD įstatymo 4 straipsnio 3 dalis, pagal kurią netiesioginė diskriminacija yra tuomet, kai asmuo patenka į nepalankesnę padėtį dėl 1 dalyje išvardytų savybių (įskaitant etninę priklausomybę)?
8. Kaip aiškintini Direktyvos 2000/43 2 straipsnio 2 dalies b punkte vartojami žodžiai „tam tikru atžvilgiu [gerokai] prastesnė padėtis“? Ar jie reiškia tą patį, ką ir Direktyvos 2000/43 2 straipsnio 2 dalies a punkte pavartota sąvoka „prastesnės sąlygos“, ar susiję su ypač reikšmingais, akivaizdžiais ir sunkiais nelygybės atvejais? Ar nagrinėjamu atveju aprašyta praktika yra gerokai prastesnė padėtis? Jei nenustatytas ypač reikšmingas, akivaizdus ir sunkus nepalankios padėties sudarymo atvejis, ar to pakanka netiesioginės diskriminacijos nebuvimui konstatuoti (nevertinant aplinkybės, ar atitinkama praktika yra pateisinama, tinkama ir būtina siekiant teisėto tikslo)?
9. Ar pagal Direktyvos 2000/43 2 straipsnio 2 dalies a ir b punktus leidžiamos tokios nacionalinės teisės nuostatos kaip ZZD 4 straipsnio 2 ir 3 dalys, pagal kurias, norint konstatuoti tiesioginę diskriminaciją, būtinas „prastesnių sąlygų taikymas“, o norint konstatuoti netiesioginę diskriminaciją – „patekimas į prastesnę padėtį“, neskiriant atitinkamo nepalankaus vertinimo sunkumo, kaip tai daroma direktyvoje?
10. Ar Direktyvos 2000/43 2 straipsnio 2 dalies b punktas aiškintinas taip, kad nagrinėjama CHEZ RB praktika yra objektyviai pateisinama siekiu užtikrinti elektros tiekimo tinklo saugumą ir tinkamą suvartotos elektros energijos matavimą? Ar ši praktika yra tinkama, atsižvelgiant į atsakovės pareigą užtikrinti vartotojams laisvą prieigą prie elektros skaitiklio rodmenų? Ar tokia praktika būtina, jei iš informacijos žiniasklaidoje žinoma, kad yra kitokių techniškai ir finansiškai prieinamų priemonių užtikrinti komercinio matavimo įtaisų saugumą?“

Dėl prejudicinių klausimų

Pirminės pastabos

- 38 Kaip matyti iš šio sprendimo 28 punkto, nors prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas nurodo, kad pagrindinėje byloje nagrinėjama situacija, jo manymu, patenka į Direktyvos 2000/43 materialiąją taikymo sritį, apibrėžtą jos 3 straipsnio 1 dalies h punkte, ir jis nemano, jog reikia pateikti Teisingumo Teismui dėl to prejudicinį klausimą, vis dėlto pažymi, kad Teisingumo Teismas turės įvertinti šį aspektą prieš nagrinėdamas pateiktus prejudicinius klausimus.
- 39 Bulgarijos vyriausybė ir Europos Komisija mano, kad ginčijama praktika patenka į šią materialiąją taikymo sritį, o CHEZ RB tvirtina, kad taip nėra. Anot šios įmonės, Direktyvos 2000/43 3 straipsnio 1 dalyje esantis teiginys, kad ji taikoma „neviršijant [Sąjungai] suteiktų įgaliojimų“, reiškia, kad minėta direktyva taikoma tik situacijoms, patenkančioms į Sąjungos teisės taikymo sritį, o tam būtina, kad būtų taikoma materialinė šios teisės norma. Tačiau Sąjunga nėra priėmusi normos dėl elektros skaitiklių įrengimo ar galimybės juos patikrinti.
- 40 Šiuo klausimu iš Direktyvos 2000/43 12 konstatuojamosios dalies matyti, jog Sąjungos teisės aktų leidėjas teigė, kad siekiant užtikrinti demokratinės ir tolerantiškos visuomenės, leidžiančios visiems asmenims laisvai veikti, nepaisant jų rasės ar etninės priklausomybės, vystymąsi specialios priemonės diskriminavimo dėl rasės arba etninės priklausomybės srityje turi apimti ir sritis, kurios išvardytos šios direktyvos 3 straipsnio 1 dalyje (žr. Sprendimo *Runevič-Vardyn ir Wardyn*, C-391/09, EU:C:2011:291, 41 punktą).
- 41 Direktyvos 2000/43 3 straipsnio 1 dalies h punkte bendrai nurodoma galimybė gauti visuomenei prieinamas prekes ir paslaugas ir jas teikti (žr. Sprendimo *Runevič-Vardyn ir Wardyn*, C-391/09, EU:C:2011:291, 45 punktą).
- 42 Teisingumo Teismas jau yra nusprendęs, kad, atsižvelgiant į Direktyvos 2000/43 tikslą, teisių, kurias ja siekiama apsaugoti, pobūdį ir į tai, kad nagrinėjamoje srityje ši direktyva yra ne kas kita kaip lygybės principo, kuris yra vienas iš bendrųjų Sąjungos teisės principų, pripažintų Chartijos 21 straipsnyje, išraiška, šios direktyvos taikymo sritis negali būti apibrėžiama siaurai (Sprendimo *Runevič-Vardyn ir Wardyn*, C-391/09, EU:C:2011:291, 43 punktas).
- 43 Tokiomis aplinkybėmis, kadangi, kaip generalinė advokatė nurodė savo išvados 38 ir 39 punktuose, neabejotina, kad elektros tiekimui taikomas Direktyvos 2000/43 3 straipsnio 1 dalies h punktas, šią nuostatą reikia aiškinti taip, kad galutinio vartotojo elektros skaitiklio, kuris yra neatskiriama susijęs su elektros energijos tiekimu, įrengimas patenka į šios direktyvos taikymo sritį ir būtina paisyti joje įtvirtinto vienodo požiūrio principo.
- 44 Dėl Direktyvos 2000/43 3 straipsnio 1 dalyje vartojamos frazės „neviršijant [Sąjungai] suteiktų įgaliojimų“ šiuo atveju pakanka pažymėti, kad tokiose nuostatose kaip Direktyvos 2006/32 13 straipsnio 1 dalis arba Direktyvos 2009/72 3 straipsnio 3 ir 7 dalys, siejamos su šios direktyvos I priedo 1 punkto h ir i punktais, reglamentuojamas elektros skaitiklių suteikimas galutiniams vartotojams naudotis, kad šie, naudodamiesi universaliąja paslauga, turėtų galimybę apskaičiuoti, sekti ir reguliuoti savo suvartojamą energijos kiekį. Šiuo klausimu neabejotina, kad sąlygos, kuriomis šie skaitikliai suteikiami naudotis, priskiriamos prie Sąjungos įgaliojimų, visų pirma įtvirtintų EB 95 straipsnyje, kuris vėliau tapo SESV 114 straipsniu, arba EB 175 straipsnyje, vėliau tapusiame SESV 191 straipsniu; pastarosios nuostatos yra minėtų direktyvų teisinis pagrindas.

Dėl pirmojo klausimo

- 45 Remiantis pirmojo klausimo tekstu, jis susijęs su sąvoka „etninė priklausomybė“, kaip ji suprantama pagal Direktyvą 2000/43 ir Chartijos 21 straipsnį, ir juo siekiama išsiaiškinti, ar šią sąvoką reikia aiškinti taip, kad ji „apima ir mažą romų kilmės Bulgarijos piliečių grupę“, kaip gyvenanti pagrindinėje byloje aptariamame miesto rajone.
- 46 Atsižvelgiant į prašyme priimti prejudicinį sprendimą pateiktus svarstymus šiuo klausimu, apibendrintus šio sprendimo 29–33 punktuose, atrodo, kad prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikuso teismo keliami klausimai pateikti ne dėl to, ar romų kilmė laikytina „etnine priklausomybe“, kaip ji suprantama pagal Direktyvą 2000/43 ir apskritai pagal Sąjungos teisę; tai minėtas teismas teisingai linkęs laikyti akivaizdžiu dalyku. Iš tiesų etninės priklausomybės sąvoka, kildinama iš to, kad visuomenė susiskirsčiusi į grupes, kurias visų pirma sieja tautybė, religiniai įsitikinimai, kalba, kultūra ir tradicijos bei gyvenimo būdas, taikoma romų bendruomenei (šiuo klausimu dėl Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 14 straipsnio žr. EŽTT sprendimą *Natchova ir kt. / Bulgarija*, Nr. 43577/98 ir 43579/98, EŽTT 2005-VII, ir Sprendimo *Sejdić ir Finbci / Bosnija-Hercegovina*, Nr. 27996/06 ir 34836/06, 43–45 ir 50 punktus, EŽTT 2009).
- 47 Priešingai, kaip matyti iš šio sprendimo 31 ir 32 punktų, pagrindinė priežastis, dėl kurios prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas uždavė pirmąjį klausimą, yra tai, kad ginčijama praktika taikoma visame miesto rajone, kuriame dauguma, tačiau ne visi gyventojai yra romų kilmės.
- 48 Pastaruoju klausimu prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas teigia, jog dėl to, kad A. Nikolova savo ieškinyje susitapatino su atitinkamame miesto rajone gyvenančiais romų kilmės asmenimis, su kuriais kartu patiria dėl ginčijamos praktikos kylančių nepatogumų, galima teigti, kad ji pati save priskiria prie romų. Tačiau minėtas teismas taip pat nurodo, jog jei būtų konstatuota, kad A. Nikolova nėra romų kilmės, ši aplinkybė neturėtų įtakos nei Direktyvos 2000/43 taikymui nagrinėjamu atveju, nei tam, kad suinteresuotasis asmuo nagrinėjamu atveju gali remtis šios direktyvos pažeidimu savo atžvilgiu.
- 49 A. Nikolova savo ruožtu Teisingumo Teismui pateiktose pastabose, į kurias reikia atsižvelgti, formaliai nurodė etniškai priklausanti prie bulgarų, savęs nelaikanti rome ir tokia nelaikoma.
- 50 Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, manytina, kad pirmuoju klausimu prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas iš esmės siekia išsiaiškinti, ar sąvoką „diskriminacija dėl etninės priklausomybės“, kaip ji suprantama pagal Direktyvą 2000/43, konkrečiai pagal jos 1 straipsnį ir 2 straipsnio 1 dalį, prireikus siejamus su Chartijos 21 straipsniu, reikia aiškinti taip, kad tokiomis kaip pagrindinės bylos aplinkybėmis ši sąvoka taikoma neatsižvelgiant į tai, ar pagrindinėje byloje nagrinėjama priemonė susijusi su tam tikros etninės priklausomybės asmenimis ar asmenimis, kurie nėra tos etninės priklausomybės, bet dėl šios priemonės kartu su pastaraisiais patiria prastesnes sąlygas ar patenka į gerokai prastesnę padėtį.
- 51 Šiuo klausimu, kiek tai susiję su Direktyvos 2000/43 nuostatų tekstu, pažymėtina, jog šios direktyvos 1 straipsnyje nustatyta, kad jos tikslas yra sukurti kovos su „diskriminacija dėl rasės ar etninės priklausomybės“ sistemą.
- 52 Šios direktyvos 2 straipsnio 1 dalyje vienodo požiūrio principas apibrėžtas kaip „jokios tiesioginės ar netiesioginės diskriminacijos dėl rasės ar etninės priklausomybės“ nebuvimas.
- 53 Kaip pažymėjo generalinė advokatė savo išvados 53 punkte, daugumoje minėtos direktyvos 2 straipsnio 2 dalies a punkto kalbinių versijų numatyta, kad tiesioginė diskriminacija yra tada, kai vienam asmeniui taikomos prastesnės sąlygos, nei panašioje situacijoje yra, buvo ar galėjo būti taikomos kitam asmeniui „dėl rasės ar etninės priklausomybės“, ir tik keliose šios nuostatos kalbinėse versijose nurodyta, kad prastesnės sąlygos asmeniui taikomos dėl „jo“ rasės ar etninės priklausomybės.

- 54 Pagal Direktyvos 2000/43 2 straipsnio 2 dalies b punktą netiesioginė diskriminacija yra tada, „kai dėl akivaizdžiai neutralių sąlygų, kriterijų ar praktikos tam tikros rasės ar etninės priklausomybės asmenys gali patekti tam tikru atžvilgiu į prastesnę padėtį nei kiti asmenys, nebent tas sąlygas, kriterijus ar praktiką objektyviai pateisina teisėtas tikslas, o šio tikslo siekiama atitinkamomis ir būtinomis priemonėmis“.
- 55 Kadangi remiantis pačiu minėtų nuostatų tekstu dėl, be kita ko, Direktyvos 2000/43 kalbinių versijų skirtumų, nurodytų šio sprendimo 53 punkte, negalima išspręsti klausimo, ar tuo atveju, kai asmenims taikoma priemonė, diskriminuojanti dėl rasės ar etninės priklausomybės, šioje direktyvoje įtvirtintas vienodo požiūrio principas taikomas tik tiems asmenims, kurie faktiškai yra atitinkamos rasės ar etninės priklausomybės, šias nuostatas reikia aiškinti atsižvelgiant ir į jų kontekstą, ir į Direktyvos 2000/43, kurios dalis jos yra, bendrą struktūrą ir tikslą (šiuo klausimu, be kita ko, žr. Sprendimo *VEMW ir kt.*, C-17/03, EU:C:2005:362, 41 punktą ir jame nurodytą teismo praktiką ir Sprendimo *Komisija / Portugalija*, C-450/11, EU:C:2013:611, 47 punktą ir jame nurodytą teismo praktiką).
- 56 Šiuo klausimu pažymėtina, kad šio sprendimo 42 punkte nurodyta Teisingumo Teismo praktika, pagal kurią, atsižvelgiant į Direktyvos 2000/43 tikslą ir teisių, kurias ja siekiama apsaugoti, pobūdį, šios direktyvos taikymo sritis negali būti apibrėžiama siaurai, nagrinėjamu atveju galima pagrįsti aiškinimą, kad šioje direktyvoje įtvirtintas vienodo požiūrio principas taikomas ne konkrečiai asmenų grupei, bet dėl šios direktyvos 1 straipsnyje išvardytų priežasčių, taigi jis taikomas ir asmenims, kurie patys nėra atitinkamos rasės ar etninės priklausomybės, tačiau dėl vienos iš šių priežasčių patiria prastesnes sąlygas ar patenka į gerokai prastesnę padėtį (pagal analogiją žr. Sprendimo *Coleman*, C-303/06, EU:C:2008:415, 38 ir 50 punktus).
- 57 Be to, tokį aiškinimą patvirtina šios direktyvos 16 konstatuojamoji dalis ir 3 straipsnio 1 dalis, pagal kurias šia direktyva siekiama „visus“ asmenis apsaugoti nuo diskriminacijos dėl rasės arba etninės priklausomybės.
- 58 Jį taip pat patvirtina EB 13 straipsnio, kuris po pakeitimų tapo SESV 19 straipsniu ir yra Direktyvos 2000/43 teisinis pagrindas, suteikiantis Sąjungai įgaliojimus imtis reikalingų priemonių kovoje su diskriminacija, be kita ko, dėl rasės ir etninės priklausomybės (pagal analogiją žr. Sprendimo *Coleman*, C-303/06, EU:C:2008:415, 38 punktą), tekstas ir, kaip pažymėjo generalinė advokatė savo išvados 53 punkte, Chartijos 21 straipsnyje įtvirtintas nediskriminavimo dėl rasės ir etninės priklausomybės principas, kurio konkreči išraiška yra minėta direktyva tose srityse, kurias ji apima (žr. Sprendimo *Runevič-Vardyn ir Wardyn*, C-391/09, EU:C:2011:291, 43 punktą ir pagal analogiją – Sprendimo *Felber*, C-529/13, EU:C:2015:20, 15 ir 16 punktus).
- 59 Kiek tai susiję su pagrindinėje byloje nagrinėjama situacija, pripažįstama, kad A. Nikolova nėra romų kilmės, kaip ji pati teigia Teisingumo Teismui, bet romų etninė priklausomybė, kurios šiuo atveju yra dauguma kitų miesto rajono, kuriame ji vykdo savo veiklą, gyventojų, yra priežastis, dėl kurios ji teigia patirianti prastesnes sąlygas ar patenkanti į gerokai prastesnę padėtį.
- 60 Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, į pirmąjį klausimą reikia atsakyti, jog sąvoka „diskriminacija dėl etninės priklausomybės“, kaip ji suprantama pagal Direktyvą 2000/43, konkrečiai pagal jos 1 straipsnį ir 2 straipsnio 1 dalį, aiškintina taip, kad tokiomis kaip pagrindinės bylos aplinkybėmis, kai miesto rajone, kur dauguma gyventojų yra romų kilmės, elektros skaitikliai įrengiami ant antžeminės elektros linijos stulpų 6–7 m aukštyje, o kituose miesto rajonuose šie skaitikliai įrengiami mažesniame nei 2 m aukštyje, ši sąvoka taikoma neatsižvelgiant į tai, ar tokia priemonė susijusi su tam tikros etninės priklausomybės asmenimis ar asmenimis, kurie nėra tos etninės priklausomybės, bet dėl šios priemonės kartu su pastaraisiais patiria prastesnes sąlygas ar patenka į gerokai prastesnę padėtį.

Dėl penktojo klausimo

- 61 Penktuoju klausimu, kurį reikia nagrinėti antrą, prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas nori išsiaiškinti, ar su Direktyva 2000/43 suderinamas ZZD papildomų nuostatų 1 straipsnio 7 punktas, kuriame „prastesnės sąlygos“ apibrėžiamos kaip bet koks elgesys, veiksmai ar neveikimas, kuriuo tiesiogiai ar netiesiogiai pažeidžiamos „teisės ar teisėti interesai“.
- 62 Primintina, kad pagal SESV 267 straipsnyje numatytą procedūrą Teisingumo Teismui nepriklauso spręsti, ar vidaus teisės normos suderinamos su Sąjungos teisės nuostatomis. Tačiau Teisingumo Teismas yra kompetentingas pateikti nacionaliniam teismui visapusišką Sąjungos teisės išaiškinimą, kuris šiam teismui leistų įvertinti vidaus teisės normų suderinamumą su Sąjungos teise (žr., be kita ko, Sprendimo *Placanica ir kt.*, C-338/04, C-359/04 ir C-360/04, EU:C:2007:133, 36 punktą ir jame nurodytą teismų praktiką).
- 63 Be to, pažymėtina, jog iš prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusio teismo paaiškinimų matyti, kad minėta sąvoka „prastesnės sąlygos“ pagal nacionalinę teisę taikoma tiek siekiant nustatyti tiesioginę, tiek netiesioginę diskriminaciją, kaip ji suprantama atitinkamai pagal ZZD 4 straipsnio 2 ir 3 dalis.
- 64 Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, penktąjį klausimą reikia suprasti taip, kad juo siekiama išsiaiškinti, ar Direktyvą 2000/43, konkrečiai jos 2 straipsnio 1 dalies ir 2 dalies a ir b punktų nuostatas, reikia aiškinti taip, kad pagal ją draudžiama nacionalinės teisės nuostata, kurioje numatyta, kad, norint konstatuoti tiesioginę ar netiesioginę diskriminaciją dėl rasės ar etninės priklausomybės šios direktyvos 3 straipsnio 1 dalyje nurodytose srityse, prastesnės sąlygos ar gerokai prastesnė padėtis, nurodytos atitinkamai minėtuose a ir b punktuose, turi pažeisti teises ar teisėtus interesus.
- 65 Šiuo klausimu pirmiausia primintina, kad, kaip matyti iš Direktyvos 2000/43 12 ir 13 konstatuojamųjų dalių, ja siekiama užtikrinti demokratinės ir tolerantiškos visuomenės, leidžiančios visiems asmenims laisvai veikti, nepaisant jų rasės ar etninės priklausomybės, vystymąsi ir kad dėl to visoje Sąjungoje turi būti draudžiama „bet kokia“ tiesioginė ar netiesioginė diskriminacija dėl rasės arba etninės priklausomybės šioje direktyvoje aptariamose srityse. Šios direktyvos 2 straipsnio 1 dalyje taip pat patvirtinama, kad vienodo požiūrio principas joje reiškia, kad nėra „jokios“ tiesioginės ar netiesioginės diskriminacijos dėl rasės ar etninės priklausomybės.
- 66 Be to, kaip nurodyta šio sprendimo 42 punkte, minėtos direktyvos taikymo sritis negali būti apibrėžiama siaurai.
- 67 Galiausiai Direktyvos 2000/43 28 konstatuojamojoje dalyje patikslinama, kad jos tikslas yra visose valstybėse narėse užtikrinti geresnę bendrą apsaugą nuo diskriminacijos. Šiuo klausimu iš šios direktyvos 6 straipsnio 1 dalies matyti, kad joje nustatyti „būtinausi reikalavimai“, neatimant iš valstybių narių galimybės įdiegti arba toliau taikyti nuostatas, kurios būtų „palankesnės“ vienodo požiūrio principui įgyvendinti.
- 68 Tačiau konstatuotina, kad tokia nacionalinės teisės nuostata, kaip nagrinėjama pagrindinėje byloje, kurioje „prastesnėmis“ sąlygomis ar „gerokai prastesne padėtimi“, kaip jos suprantamos atitinkamai pagal Direktyvos 2000/43 2 straipsnio 2 dalies a ir b punktus, laikomi tik veiksmai, pažeidžiantys asmens „teises“ ar „teisėtus interesus“, nustato sąlygą, kurios nėra minėtose šios direktyvos nuostatose, todėl tokia nuostata apriboja minėta direktyva užtikrinamą apsaugą.
- 69 Atsižvelgiant į išdėstytus svarstymus, į penktąjį klausimą reikia atsakyti, jog Direktyva 2000/43, konkrečiai jos 2 straipsnio 1 dalies ir 2 dalies a ir b punktų nuostatos, aiškintina taip, kad pagal ją draudžiama nacionalinės teisės nuostata, kurioje numatyta, kad, norint konstatuoti tiesioginę ar

netiesioginę diskriminaciją dėl rasės ar etninės priklausomybės šios direktyvos 3 straipsnio 1 dalyje nurodytose srityse, prastesnės sąlygos ar gerokai prastesnė padėtis, nurodytos atitinkamai minėtuose a ir b punktuose, turi pažeisti teises ar teisėtus interesus.

Dėl antrojo–ketvirtojo prejudicinių klausimų

- 70 Antruoju–ketvirtuoju prejudiciniais klausimais, kuriuos reikia nagrinėti kartu, prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas iš esmės nori išsiaiškinti, ar Direktyvos 2000/43 2 straipsnio 2 dalies a punktą reikia aiškinti taip, kad tokia priemonė kaip ginčijama praktika gali sukurti situaciją, kai asmenims taikomos „prastesnės sąlygos“, kaip jos suprantamos pagal šią nuostatą, negu „panašioje situacijoje“ taikomos kitiems asmenims visiškai ar iš dalies dėl etninės priklausomybės, taigi tokia praktika yra tiesioginė diskriminacija dėl etninės priklausomybės, kaip ji suprantama pagal tą pačią nuostatą.
- 71 Šiuo klausimu reikia priminti, kad SESV 267 straipsnis įgalioja Teisingumo Teismą ne taikyti Sąjungos teisės normas konkrečiam atvejui, o tik priimti sprendimą dėl Sutarčių ir Sąjungos institucijų priimtų teisės aktų aiškinimo. Tačiau remdamasis šiuo straipsniu įtvirtintu teismų bendradarbiavimu Teisingumo Teismas, atsižvelgdamas į bylos medžiagą, vis dėlto gali nacionaliniam teismui pateikti Sąjungos teisės išaiškinimą, kuris būtų jam naudingas nagrinėjant vienos ar kitos nuostatos veikimą (žr., be kita ko, Sprendimo *Feryn*, C-54/07, EU:C:2008:397, 19 punktą ir jame nurodytą teismo praktiką).
- 72 Nagrinėjamu atveju primintina, pirma, kad, kaip jau minėta šio sprendimo 58 punkte, Direktyva 2000/43 yra Chartijos 21 straipsnyje įtvirtinto nediskriminavimo dėl rasės ir etninės priklausomybės principo konkreči išraiška savo taikymo srityje.
- 73 Antra, pažymėtina, kad šios direktyvos 3 konstatuojamojoje dalyje pateikiama nuoroda į įvairias tarptautines sutartis, tarp kurių, be kita ko, minima Tarptautinė konvencija dėl visų rasinės diskriminacijos formų panaikinimo, priimta 1965 m. gruodžio 21 d. Pagal šios konvencijos 1 straipsnį asmens diskriminacija dėl etninės priklausomybės yra rasinės diskriminacijos forma.
- 74 Trečia, kaip matyti iš Direktyvos 2000/43 9, 12 ir 13 konstatuojamųjų dalių, Sąjungos teisės aktų leidėjas taip pat norėjo pabrėžti, kad, viena vertus, diskriminavimas dėl rasės arba etninės priklausomybės gali trukdyti siekti Sutarties tikslų, ypač siekti pakankamo užimtumo ir socialinės apsaugos lygio, gerinti gyvenimo lygį ir gyvenimo kokybę, siekti ekonominės ir socialinės sanglaudos bei solidarumo, taip pat Sąjungos, kaip laisvės, saugumo ir teisingumo erdvės, plėtrai ir, kita vertus, šioje direktyvoje įtvirtinus bet kokios diskriminacijos draudimą joje reglamentuojamose srityse visų pirma siekiama užtikrinti demokratinės ir tolerantiškos visuomenės, leidžiančios visiems asmenims laisvai veikti nepaisant jų rasės ar etninės priklausomybės, vystymąsi.
- 75 Atsižvelgiant į pirmines pastabas, pirmiausia dėl klausimo, ar galima teigti, kad dėl ginčijamos praktikos atsirandantis skirtingas požiūris kyla dėl etninės priklausomybės, kaip ji suprantama pagal Direktyvos 2000/43 2 straipsnio 2 dalies a punktą (dėl to pateiktas ketvirtasis klausimas), visų pirma pažymėtina, jog vien dėl aplinkybės, kad pagrindinėje byloje aptariamame miesto rajone taip pat gyvena ir ne romų etninės priklausomybės gyventojai, negalima atmesti galimybių, jog tokia praktika atsirado atsižvelgiant į tai, kad dauguma šio miesto rajono gyventojų yra romai.
- 76 Atsižvelgiant į tai, jog šiame ketvirtajame klausime nurodyta, kad prastesnių sąlygų taikymą „visiškai ar iš dalies“ lėmė faktas, kad jos taikomos romų etninei grupei, taip pat pažymėtina, kad, norint konstatuoti tiesioginės diskriminacijos, kaip ji suprantama pagal Direktyvos 2000/43 2 straipsnio 2 dalies a punktą, buvimą, pakanka, kad etninė priklausomybė lemtų sprendimą taikyti tokias sąlygas, nepažeidžiant Direktyvos 2000/43 4 ir 5 straipsniuose numatytų išimčių, susijusių su įprastais ir

lemiamais profesiniais reikalavimais ir su valstybių narių taikoma pozityviaja diskriminacija siekiant užkirsti kelią tam, kad būtų patiriama su rase arba etnine priklausomybe susijusių nuostolių, arba juos kompensuoti; tačiau šioje byloje šios išimtys nereikšmingos.

- 77 Galiausiai iš Direktyvos 2000/43 8 straipsnio 1 dalies matyti, kad tais atvejais, kai asmuo, manantis esąs nukentėjęs, nes jam nebuvo taikomas vienodo požiūrio principas, nurodo teismui ar kitai kompetentingai institucijai aplinkybes, leidžiančias daryti prielaidą dėl tiesioginės ar netiesioginės diskriminacijos, atsakovas turi įrodyti, kad jis nepažeidė vienodo požiūrio principo.
- 78 Šiuo klausimu Teisingumo Teismas yra nusprendęs, kad asmuo, laikantis save nukentėjusiu dėl vienodo požiūrio principo nesilaikymo, pirmiausia turi nurodyti faktines aplinkybes, leidžiančias daryti prielaidą, kad buvo tiesioginė ar netiesioginė diskriminacija, tačiau nustatant faktus, leidžiančius preziumuoti tiesioginę ar netiesioginę diskriminaciją, reikia įsitikinti, kad atsakovo atsakymas suteikti informaciją nesutrukdytų pasiekti Direktyva 2000/43 siekiamus tikslus (*Sprendimo Meister*, C-415/10, EU:C:2012:217, 36 ir 40 punktai).
- 79 Faktines aplinkybes, leidžiančias daryti prielaidą, jog buvo tiesioginė ar netiesioginė diskriminacija, turi įvertinti nacionalinis teismas ar kita kompetentinga institucija pagal nacionalinę teisę ir (arba) praktiką, kaip numatyta Direktyvos 2000/43 15 konstatuojamojoje dalyje (*Sprendimo Meister*, C-415/10, EU:C:2012:217, 37 punktas).
- 80 Taigi nagrinėjamu atveju prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas turi atsižvelgti į visas su ginčijama praktika susijusias aplinkybes, kad nuspręstų, ar surinkta pakankamai įrodymų, kad tiesioginę diskriminaciją dėl etninės priklausomybės leidžiantys preziumuoti faktai būtų laikomi įrodytais, ir patikrinti, ar nustatant tokius faktus atsakovės, šiuo atveju CHEZ RB, atsakymas suteikti informaciją nesutrukdytų pasiekti Direktyva 2000/43 siekiamus tikslus (šiuo klausimu žr. *Sprendimo Meister*, C-415/10, EU:C:2012:217, 42 punktą).
- 81 Viena iš aplinkybių, į kurias galima atsižvelgti šiuo klausimu, be kita ko, yra minėto teismo nurodyta aplinkybė, jog akivaizdu ir CHEZ RB neginčijo, kad ginčijama praktika taikoma tik tuose miesto rajonuose, kur, kaip „Gizdova mahala“ rajone, dauguma gyventojų yra romų kilmės Bulgarijos piliečiai.
- 82 Taip pat galima atsižvelgti į KZD Teisingumo Teismui pateiktose pastabose nurodytą aplinkybę, jog CHEZ RB įvairiose KZD nagrinėtose bylose teigė, kad neteisėtą poveikį daro ir neteisėtai prie tinklo prisijungia daugiausia romų kilmės gyventojai. Iš tiesų tokie teiginiai leidžia manyti, kad ginčijama praktika grindžiama etninio pobūdžio stereotipais arba išankstiniu nusistatymu, o rasistiniai motyvai yra papildomi prie kitų motyvų.
- 83 Dar viena aplinkybė, į kurią galima atsižvelgti, yra prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikuso teismo nurodyta aplinkybė, kad CHEZ RB, nepaisydama įrodinėjimo pareiga pagrįstų minėto teismo prašymų, nepateikė neteisėto poveikio elektros skaitikliams, sukčiavimo ir neteisėto prisijungimo prie tinklo įrodymų ir tvirtino, kad šie veiksmai yra viešai žinomi.
- 84 Be to, prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas turi atsižvelgti į ginčijamos praktikos privalomą, bendrą ir ilgalaikį pobūdį; dėl to, kad, pirma, ši praktika taikoma visiems to rajono gyventojams, neatsižvelgiant į tai, ar jų elektros skaitikliams darytas neteisėtas poveikis, sukčiauta arba neteisėtai prisijungta prie tinklo, ir į tokius veiksmus atlikusių asmenų tapatybę ir, antra, dėl to, kad ši praktika trunka jau beveik 25 metus nuo tada, kai buvo įdiegta, ji leidžia manyti, kad visi šio rajono, kuris žinomas kaip rajonas, kur daugiausia gyvena romų kilmės Bulgarijos piliečiai, gyventojai laikomi galinčiais imtis tokių neteisėtų veiksmų. Toks suvokimas taip pat gali būti svarbus kriterijus visapusiškai vertinant nagrinėjamą praktiką (pagal analogiją žr. *Sprendimo Asociația Accept*, C-81/12, EU:C:2013:275, 51 punktą).

- 85 Taip pat primintina, kad jei prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas darytų prielaidą, kad buvo diskriminacija, siekiant veiksmingai įgyvendinti vienodo požiūrio principą, įrodinėjimo pareiga turi būti perkelta atitinkamiems atsakovams, kurie privalo įrodyti, kad šis principas nebuvo pažeistas (žr., be kita ko, Sprendimo *Coleman*, C-303/06, EU:C:2008:415, 54 punktą ir Sprendimo *Asociația Accept*, C-81/12, EU:C:2013:275, 55 punktą). Tokiu atveju CHEZ RB, kaip atsakovė, turi užginčyti tokį vienodo požiūrio principo pažeidimą ir įrodyti, kad ginčijamos praktikos įdiegimas ir tolesnis jos taikymas pagrįstas ne tuo, kad atitinkamuose rajonuose dauguma gyventojų yra romų kilmės Bulgarijos piliečiai, bet tik objektyviais veiksniais, nesusijusiais su diskriminacija dėl rasės ar etninės priklausomybės (pagal analogiją žr. Sprendimo *Coleman*, C-303/06, EU:C:2008:415, 55 punktą ir Sprendimo *Asociația Accept*, C-81/12, EU:C:2013:275, 56 punktą).
- 86 Antra, dėl kitų Direktyvos 2000/43 2 straipsnio 2 dalies a punkte nurodytų sąlygų, dėl kurių pateikti antrasis ir trečiasis klausimai dėl „prastesnių sąlygų taikymo“ ir atitinkamų situacijų „panašumo“, neabejotina, kad tokia praktika, kaip ginčijama, turi tokių požymių.
- 87 Viena vertus, neginčytina, kad dėl šios praktikos atitinkamo miesto rajono gyventojams, kurių dauguma yra romų kilmės, taikomos prastesnės sąlygos, nes jiems labai sudėtinga ar netgi neįmanoma pažiūrėti savo elektros skaitiklių norint patikrinti, kiek suvartota elektros energijos, ir ši praktika yra įžeidžiama ir stigmatizuojamojo pobūdžio, kaip nurodyta šio sprendimo 84 punkte.
- 88 Kita vertus, dėl klausimo, ar su „panašia situacija“, kaip ji suprantama pagal Direktyvos 2000/43 2 straipsnio 2 dalies a punktą, susijusi sąlyga gali būti įvykdyta pagrindinėje byloje, pasakytina, jog iš prašymo priimti prejudicinį sprendimą matyti, kad prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismo abejonės šiuo klausimu siejamos su dviem aplinkybėmis: ne romų kilmės asmenims, gyvenantiems „romų rajonuose“, ginčijama praktika taip pat taikoma ir, atvirkščiai – ji netaikoma romų kilmės asmenims, gyvenantiems rajonuose, kur dauguma gyventojų yra ne tokios kilmės.
- 89 Šiuo klausimu primintina, kad situacijų panašumą, siekiant nustatyti, ar pažeistas vienodo požiūrio principas, reikia vertinti atsižvelgiant į visas joms būdingas aplinkybes (žr., be kita ko, Sprendimo *Arcelor Atlantique et Lorraine ir kt.*, C-127/07, EU:C:2008:728, 25 punktą).
- 90 Tačiau nagrinėjamu atveju konstatuotina, kad iš principo visi galutiniai elektros energijos vartotojai, kuriems mieste energiją tiekia tas pats tiekėjas, neatsižvelgiant į tai, kokiame miesto rajone jie gyvena, laikytini esančiais panašioje situacijoje šio tiekėjo požiūriu, kiek tai susiję su elektros skaitiklio, skirto matuoti, kiek jie suvartoja elektros energijos, ir sekti suvartojimo pokytį, suteikimu naudotis.
- 91 Atsižvelgiant į išdėstytus argumentus, į antrąjį–ketvirtąjį klausimus reikia atsakyti, jog Direktyvos 2000/43 2 straipsnio 2 dalies a punktas aiškinamas taip, kad tokia priemonė kaip ginčijama praktika yra tiesioginė diskriminacija, kaip ji suprantama pagal šią nuostatą, jei paaiškėja, kad priemonė įdiegta ir (arba) toliau taikoma dėl priežasčių, susijusių su daugumos atitinkamo miesto rajono gyventojų etnine priklausomybe, o tai turi įvertinti prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas, atsižvelgdamas į visas reikšmingas bylos aplinkybes ir į įrodinėjimo pareigos perkėlimo taisykles, įtvirtintas minėtos direktyvos 8 straipsnio 1 dalyje.

Dėl šeštojo ir devintojo prejudicinių klausimų

- 92 Šeštuoju–devintuoju klausimais, kuriuos reikia nagrinėti kartu, prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas iš esmės siekia išsiaiškinti sąvokas „akivaizdžiai neutrali“ praktika ir „tam tikros rasės ar etninės priklausomybės asmenys gali patekti į tam tikru atžvilgiu [gerokai] prastesnę padėtį nei kiti asmenys“, kaip jos suprantamos pagal Direktyvos 2000/43 2 straipsnio 2 dalies b punktą, ir tai, ar preziumuojant, kad tokia praktika kaip ginčijama nėra tiesioginė diskriminacija, ji atitinka minėtas sąlygas ir ar dėl to ji gali būti netiesioginė diskriminacija, kaip ji suprantama pagal minėtą nuostatą.

Prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas taip pat klausia, ar šią nuostatą reikia aiškinti taip, kad pagal ją draudžiama nacionalinės teisės nuostata, kurioje numatyta, kad norint konstatuoti netiesioginę diskriminaciją gerokai prastesnė padėtis turi susidaryti dėl rasės ar etninės priklausomybės.

- 93 Pirma, dėl „akivaizdžiai neutralios“ praktikos, kaip ji suprantama pagal Direktyvos 2000/43 2 straipsnio 2 dalies b punktą, buvimo ir dėl to, ar, kaip nori išsiaiškinti prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas šeštuoju klausimu, šią sąvoką reikia suprasti taip, kad praktika turi būti „akivaizdžiai“ neutrali, ar taip, kad ji turi būti „tariamai“ arba „iš pirmo žvilgsnio“ neutrali, nekyla abejonių, kad, kaip pažymėjo generalinė advokatė savo išvados 92 punkte, šią sąvoką reikia suprasti taip, kaip nurodyta antrojoje alternatyvoje.
- 94 Be to, kad toks aiškinimas labiausiai atitinka vartojamos frazės prasmę, jis būtinas ir atsižvelgiant į nusistovėjusią Teisingumo Teismo praktiką, susijusią su netiesiogine diskriminacija, pagal kurią, priešingai nei tiesioginė diskriminacija, netiesioginė diskriminacija gali atsirasti tuomet, kai priemonė, nors ir suformuluota neutraliai, t. y. joje nurodyti kiti kriterijai, nesusiję su saugoma savybe, iš tikrųjų daro itin nepalankų poveikį šią savybę turintiems asmenims (šiuo klausimu, be kita ko, žr. Sprendimo Z., C-363/12, EU:C:2014:159, 53 punktą ir jame nurodytą teismo praktiką).
- 95 Antra, dėl prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusio teismo septintajame klausime išreikštų abejonių dėl ZZD 4 straipsnio 3 dalies, pagal kurią netiesioginė diskriminacija yra tuomet, kai asmuo patenka į nepalankesnę padėtį, palyginti su kitais asmenimis, dėl rasės ar etninės priklausomybės, primintina, kad, kaip matyti iš atsakymo į antrąjį–ketvirtąjį klausimus, jei priemonė, dėl kurios atsiranda skirtingas požiūris, įdiegta dėl su rase ar etnine priklausomybe susijusių priežasčių, ji laikytina „tiesiogine diskriminacija“, kaip ji suprantama pagal Direktyvos 2000/43 2 straipsnio 2 dalies a punktą.
- 96 O netiesioginei diskriminacijai dėl rasės ar etninės priklausomybės, nebūtina, kad atitinkama priemonė būtų pagrįsta tokiais motyvais. Kaip matyti iš šio sprendimo 94 punkte nurodytos teismo praktikos, tam, kad priemonei būtų galima taikyti Direktyvos 2000/43 2 straipsnio 2 dalies b punktą, pakanka, kad ši priemonė, nors ir pagrįsta neutraliais, su saugoma savybe nesusijusiais, kriterijais, darytų itin nepalankų poveikį šią savybę turintiems asmenims.
- 97 Iš to, kas išdėstyta, darytina išvada, jog minėto 2 straipsnio 2 dalies b punktą reikia aiškinti taip, kad pagal jį draudžiama nacionalinės teisės nuostata, kurioje netiesioginės diskriminacijos dėl rasės ar etninės priklausomybės buvimas siejamas su sąlyga, kad atitinkama priemonė priimta dėl su rase ar etnine priklausomybe susijusių priežasčių.
- 98 Trečia, dėl Direktyvos 2000/43 2 straipsnio 2 dalies b punkte pateikto sukonkretinimo, susijusio su „gerokai prastesne padėtimi“, į kurią patenka tam tikros rasės ar etninės priklausomybės asmenys, palyginti su kitais asmenimis, prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas aštuntajame klausime pažymi, kad tos pačios direktyvos 2 straipsnio 2 dalies a punkte tiesioginė diskriminacija apibrėžiama nurodant „prastesnes sąlygas“. Atsižvelgdamas į tokią skirtingą formuluotę, šis teismas klausia, ar „gerokai“ prastesnės sąlygos, kaip jos suprantamos pagal Direktyvos 2000/43 2 straipsnio 2 dalies b punktą, yra tik „ypač reikšmingi, akivaizdūs ir sunkūs atvejai“.
- 99 Šiuo klausimu pažymėtina, kad nei iš minėto 2 straipsnio 2 dalies b punkte vartojamų žodžių „gerokai prastesnė padėtis“, nei iš kitų šioje nuostatoje pateiktų patikslinimų nematyti, kad tokia prastesnė padėtis egzistuoja tik ypač reikšmingais, akivaizdžiais ir sunkiais nelygybės atvejais.
- 100 Priešingai, minėtą sąlygą reikia suprasti taip, kad ypač tam tikros etninės priklausomybės asmenys dėl nagrinėjamos priemonės patenka į gerokai prastesnę padėtį.

- 101 Viena vertus, toks aiškinimas atitinka Teisingumo Teismo praktiką dėl netiesioginės diskriminacijos, iš kurios visų pirma matyti, kad tokia diskriminacija gali būti tuomet, kai nacionalinė priemonė, nors ir suformuluota neutraliai, iš tikrųjų daro nepalankų poveikį daugiau asmenims, turintiems saugomą savybę, negu jos neturintiems (be kita ko, žr. šiuo klausimu Sprendimo *Z.*, C-363/12, EU:C:2014:159, 53 punktą ir jame nurodytą teismų praktiką ir Sprendimo *Cachaldora Fernández*, C-527/13, EU:C:2015:215, 28 punktą ir jame nurodytą teismo praktiką).
- 102 Kita vertus, toks aiškinimas, priešingai nei tas, pagal kurį Direktyvos 2000/43 2 straipsnio 2 dalies b punktas taikomas tik ypač reikšmingais, akivaizdžiais ir sunkiais nelygybės atvejais, labiausiai atitinka Sąjungos teisės aktų leidėjo siekiamus tikslus, nurodytus šio sprendimo 42, 67 ir 72–74 punktuose.
- 103 Ketvirta, dėl prašymą priimti prejudicinį sprendimą patekusio teismo pateikto devintojo klausimo dėl to, ar ZZD 4 straipsnio 2 ir 3 dalys, pagal kurias tiek tiesioginė, tiek netiesioginė diskriminacija apibrėžiama nurodant „prastesnes“ sąlygas ar „prastesnę“ padėtį, t. y. neskiriamas sunkumo laipsnis, suderinamos su Direktyva 2000/43, pakanka pažymėti, jog iš šio sprendimo 99–102 punktuose pateikto minėtos direktyvos 2 straipsnio 2 dalies b punkto išaiškinimo matyti, kad, kiek tai susiję su šioje nuostatoje nurodyta gerokai prastesne padėtimi, nereikalaujama didelio sunkumo laipsnio. Tokiomis aplinkybėmis dėl to, kad minėtose nacionalinės teisės nuostatose nenurodytas sunkumo kriterijus, nekyla suderinamumo su minėta direktyva problemų.
- 104 Penkta, dėl šeštajame ir aštuntajame klausimuose nurodytų neaiškumų, ar tokia kaip ginčijama praktika yra „akivaizdžiai“ neutrali ir ar dėl jos atsiranda anksčiau nurodyta „gerokai prastesnė padėtis“, kaip ji suprantama pagal Direktyvos 2000/43 2 straipsnio 2 dalies b punktą, primintina, kad, kaip jau nurodyta šio sprendimo 71 punkte, nors vertinti faktines aplinkybes ir taikyti Sąjungos teisę konkrečiu atveju turi prašymą priimti prejudicinį sprendimą patekęs teismas, Teisingumo Teismas gali prašymą priimti prejudicinį sprendimą patekusiam teismui pateikti Sąjungos teisės išaiškinimą, kuris būtų jam naudingas nagrinėjant vienos ar kitos nuostatos veikimą.
- 105 Nagrinėjamu atveju, darant prielaidą, jog prašymą priimti prejudicinį sprendimą patekęs teismas daro išvadą, kad neįrodyta, kad ginčijama praktika yra tiesioginė diskriminacija dėl etninės priklausomybės, pažymėtina, jog šio teismo konstatuotos faktinės aplinkybės leidžia manyti, kad tokiai praktikai būdingi požymiai, būtini norint konstatuoti netiesioginę diskriminaciją, kaip ji suprantama pagal Direktyvos 2000/43 2 straipsnio 2 dalies b punktą, nebent tokią praktiką galima pateisinti pagal šią nuostatą.
- 106 Pirma, neabejotina, kad ši praktika ir kriterijus, kuriuo remiantis ji išimtinai įgyvendinama, t. y. atitinkamų būstų buvimas miesto rajone, kur konstatuota daug sukčiavimo, neteisėto poveikio elektros skaitikliams ir neteisėto prisijungimo prie tinklo atvejų, yra akivaizdžiai neutralūs, kaip tai suprantama pagal Direktyvos 2000/43 2 straipsnio 2 dalies b punktą, išaiškintą šio sprendimo 93 ir 94 punktuose.
- 107 Antra, kadangi remiantis prašyme priimti prejudicinį sprendimą pateiktais faktais neginčijama, kad minėta praktika taikoma tik miesto rajonuose, kur, kaip pagrindinėje byloje aptariamame rajone, daugiausia gyvena romų kilmės asmenys, tokia praktika kur kas labiau paveikia tokios etninės priklausomybės asmenis, todėl jie, palyginti su kitais asmenimis, patenka į gerokai prastesnę padėtį, kaip ji suprantama pagal Direktyvos 2000/43 2 straipsnio 2 dalies b punktą, išaiškintą šio sprendimo 100–102 punktuose.
- 108 Kaip jau minėta šio sprendimo 87 punkte, tokia prastesnė padėtis susidaro dėl ginčijamos praktikos įžeidžiamąjį ir stigmatizuojamąjį pobūdį ir dėl to, kad dėl jos galutiniams vartotojams tampa itin sudėtinga arba netgi neįmanoma patikrinti savo elektros skaitiklių norint pažiūrėti, kiek suvartota elektros energijos.

- 109 Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, į šeštąjį–devintąjį klausimus reikia atsakyti taip, jog Direktyvos 2000/43 2 straipsnio 2 dalies b punktas turi būti aiškinamas taip, kad:
- pagal jį draudžiama nacionalinės teisės nuostata, kurioje numatyta, kad, norint konstatuoti netiesioginę diskriminaciją dėl rasės ar etninės priklausomybės, gerokai prastesnė padėtis turi susidaryti dėl rasės ar etninės priklausomybės;
 - šioje nuostatoje vartojami žodžiai „akivaizdžiai neutralūs“ kriterijai ar „akivaizdžiai neutrali“ praktika reiškia kriterijus ar praktiką, kurie suformuluoti ar taikomi iš pažiūros neutraliai, t. y. atsižvelgiant į veiksnius, nesusijusius su saugoma savybe;
 - žodžiai „gerokai prastesnė padėtis“ šioje nuostatoje reiškia ne ypač reikšmingus, akivaizdžius ir sunkius nelygybės atvejus, o tai, kad ypač tam tikros rasės ar etninės priklausomybės asmenys dėl tam tikrų sąlygų, kriterijų ar praktikos patenka į gerokai prastesnę padėtį;
 - darant prielaidą, kad tokia kaip ginčijama praktika nėra tiesioginė diskriminacija, kaip ji suprantama pagal Direktyvos 2000/43 2 straipsnio 2 dalies a punktą, ji iš principo gali būti akivaizdžiai neutrali praktika, dėl kurios tam tikros etninės priklausomybės asmenys patenka į gerokai prastesnę padėtį negu kiti asmenys, kaip tai suprantama pagal minėto 2 straipsnio 2 dalies b punktą.

Dėl dešimtojo klausimo

- 110 Dešimtuoju klausimu prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas iš esmės nori išsiaiškinti, ar Direktyvos 2000/43 2 straipsnio 2 dalies b punktą reikia aiškinti taip, kad tokia kaip ginčijama praktika yra objektyviai pateisinama siekiu užtikrinti elektros tiekimo tinklo saugumą ir tinkamą suvartotos elektros energijos matavimą, atsižvelgiant, be kita ko, į būtinybę užtikrinti galutiniams vartotojams laisvą prieigą prie elektros skaitiklio rodmenų ir į tai, kad žiniasklaidoje pranešama, kad yra kitokių techniškai ir finansiškai prieinamų priemonių užtikrinti elektros skaitiklių saugumą.
- 111 Kaip matyti iš minėto 2 straipsnio 2 dalies b punkto, netiesioginė diskriminacija yra tada, kai dėl akivaizdžiai neutralių sąlygų, kriterijų ar praktikos tam tikros rasės ar etninės priklausomybės asmenys gali patekti į gerokai prastesnę padėtį nei kiti asmenys, ir ši diskriminacija draudžiama, nebent tas sąlygas, kriterijus ar praktiką objektyviai pateisina teisėtas tikslas, o šio tikslo siekiama atitinkamomis ir būtinomis priemonėmis.
- 112 Šiuo klausimu pažymėtina, kad, atsižvelgiant į šio sprendimo 72–74 punktuose nurodytus svarstymus ir tikslus, tuo atveju, kai taikomas skirtingas požiūris dėl rasės ar etninės priklausomybės, pateisinimo sąvoką reikia aiškinti siaurai.
- 113 Nagrinėjamu atveju, kaip matyti iš prašymo priimti prejudicinį sprendimą ir iš CHEZ RB Teisingumo Teisme pateiktų pastabų, ši bendrovė tvirtina, kad ginčijama praktika įdiegta siekiant kovoti su daugybe neteisėto poveikio elektros skaitikliams, sukčiavimo ir neteisėto prisijungimo prie tinklo atvejų, konstatuotų atitinkamame miesto rajone. Minėta praktika skirta užkirsti kelią sukčiavimui ir piktnaudžiavimui, vartotojams apsaugoti nuo rizikos, kurią jų gyvybei ir sveikatai gali kelti tokie veiksmai, ir kokybiškam ir saugiam elektros energijos tiekimui užtikrinti, tenkinant visų vartotojų interesus.
- 114 Pirma, reikia pripažinti, kad, kaip generalinė advokatė pabrėžė savo išvados 117 punkte, visi šie tikslai yra Sąjungos teisės pripažinti teisėti tikslai (dėl kovos su sukčiavimu ir nusikalstamumu žr. Sprendimo *Placanica ir kt.*, C-338/04, C-359/04 ir C-360/04, EU:C:2007:133, 46 ir 55 punktus).
- 115 Antra, pažymėtina, kad nagrinėjamos priemonės, remiantis Direktyvos 2000/43 2 straipsnio 2 dalies b punktu, turi būti „objektyviai“ pateisinamos tokiais tikslais.

- 116 Tokiomis aplinkybėmis, kaip nagrinėjamos pagrindinėje byloje, kadangi CHEZ RB, siekdama pateisinti ginčijamą praktiką, remiasi daugybe neteisėto poveikio elektros skaitikliams ir neteisėto prisijungimo prie tinklo atvejų, anksčiau pasitaikiusių atitinkamame miesto rajone, ir rizika, kad tokie veiksmai pasikartos, visų pirma ši bendrovė turi, kaip pažymėjo generalinė advokatė savo išvados 115 punkte, objektyviai įrodyti minėtų neteisėtų veiksmų buvimą bei jų realų mastą ir, turint galvoje, kad praėjo 25 metai, ir atsižvelgiant į dabartinę padėtį, dėl kokių konkrečių priežasčių minėtame miesto rajone vis dar egzistuoja didelė grėsmė, kad toks neteisėtas poveikis elektros skaitikliams ir neteisėtas prisijungimas prie tinklo pasikartos.
- 117 Kad įvykdytų jai tenkančią įrodinėjimo pareigą, CHEZ RB negali tik tvirtinti, kad tokie veiksmai ir grėsmė yra „akivaizdūs“, kaip ji teigė prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusiam teisme.
- 118 Trečia, jei CHEZ RB gali įrodyti, kad ginčijama praktika objektyviai siekiama jos nurodytų teisėtų tikslų, dar reikia įrodyti, kaip nurodyta Direktyvos 2000/43 2 straipsnio 2 dalies b punkte, kad ši praktika yra tinkama ir būtina priemonė šiems tikslams pasiekti.
- 119 Kaip pažymėjo generalinė advokatė savo išvados 121–124 punktuose, *a priori* ir nenukrypstant nuo detalių prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusio teismo šiuo klausimu konstatuotų aplinkybių, tokia kaip šioje byloje ginčijama praktika, atrodo, yra tinkama veiksmingai kovoti su šiuo atveju nurodytais neteisėtais veiksmais, taigi sąlyga, susijusi su tokios praktikos tinkamumu teisėtiems tikslams pasiekti, atrodo, įvykdyta.
- 120 Dėl ginčijamos praktikos būtinumo tuo pačiu tikslu sąlygos pasakytina, kad prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas turės patikrinti, ar tokiuose miesto rajonuose, kaip aptariamas pagrindinėje byloje, kur CHEZ RB taikė ginčijamą praktiką, dėl tam tikrų ypatybių nebuvo galima taikyti kitų tinkamų ir ne tokių radikalių priemonių kilusioms problemoms išspręsti.
- 121 Šiuo klausimu KZD savo pastabose tvirtino, kad kitos elektros tiekimo įmonės atsisakė ginčijamos praktikos ir teikia pirmenybę kitoms priemonėms, skirtoms kovai su neteisėtu poveikiu ir sukčiavimu, o atitinkamuose miesto rajonuose įrengia elektros skaitiklius įprastame aukštyje.
- 122 Prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas turi patikrinti, ar yra kitų tinkamų ir ne tokių radikalių priemonių CHEZ RB nurodytiems tikslams pasiekti, ir, jei taip, konstatuoti, kad ginčijama praktika nėra būtina, kaip tai suprantama pagal Direktyvos 2000/43 2 straipsnio 2 dalies b punktą.
- 123 Be to, darant prielaidą, kad nėra kitos tokios veiksmingos priemonės kaip ginčijama praktika, prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas dar turės patikrinti, ar dėl ginčijamos praktikos kilę nepatogumai nėra neproporcingi siekiamiems tikslams ir ar ši praktika pernelyg nepažeidžia atitinkamuose miesto rajonuose gyvenančių asmenų teisėtų interesų (šiuo klausimu žr., be kita ko, Sprendimo *Ingeniørforeningen i Danmark*, C-499/08, EU:C:2010:600, 32 ir 47 punktus ir Sprendimo *Nelson ir kt.*, C-581/10 ir C-629/10, EU:C:2012:657, 76 ir paskesnius punktus).
- 124 Minėtas teismas pirmiausia turės atsižvelgti į elektros energijos galutinių vartotojų interesą būti aprūpintiems elektra tokiomis sąlygomis, kurios neturėtų įžeidžiamojo ar stigmatizuojamojo poveikio.
- 125 Jis taip pat turės atsižvelgti į ginčijamos praktikos privalomąjį ir bendrą pobūdį, į tai, kad ji taikoma jau seniai, ir į tai, kad, kaip nurodyta šio sprendimo 84 punkte, ji taikoma visiems atitinkamo miesto rajono gyventojams ilgą laiką, nors daugumai jų asmeniškai nėra inkriminuojami neteisėti veiksmai ir jie negali būti laikomi atsakingais už trečiųjų asmenų padarytus veiksmus, tačiau tai dar reikia patikrinti.
- 126 Vertindamas minėtas teismas galiausiai turės atsižvelgti į atitinkamame miesto rajone gyvenančių galutinių vartotojų teisėtą interesą patikrinti ir veiksmingai ir nuolat sekti savo elektros energijos suvartojimą; šį interesą ir kontrolę, kaip nurodyta šio sprendimo 44 punkte, aiškiai pripažįsta ir skatina Sąjungos teisės aktų leidėjas.

- 127 Nors iš viso to, kas išdėstyta, atrodo, galima daryti išvadą, kad ginčijamos praktikos negalima pateisinti, kaip tai suprantama pagal Direktyvos 2000/43 2 straipsnio 2 dalies b punktą, nes jos keliama nepatogumai yra neproporcingi siekiamiems tikslams, galutinį vertinimą šiuo klausimu per prejudicinio sprendimo procedūrą, pradėtą pagal SESV 267 straipsnį, turi atlikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas.
- 128 Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, į dešimtąjį klausimą reikia atsakyti, jog Direktyvos 2000/43 2 straipsnio 2 dalies b punktas aiškinamas taip, kad tokią kaip ginčijamą praktiką galima objektyviai pateisinti siekiu užtikrinti elektros tiekimo tinklo saugumą ir tinkamą suvartotos elektros energijos matavimą tik su sąlyga, kad ji neviršija to, kas tinkama ir būtina šiems teisėtiems tikslams pasiekti, ir kad dėl jos kilę nepatogumai yra proporcingi siekiamiems tikslams. Taip nėra, jei nustatoma, kad yra kitų tinkamų ir ne tokių radikalių priemonių tiems tikslams pasiekti arba, jei tokių priemonių nėra, kad minėta praktika neproporcingai pažeidžia atitinkamame miesto rajone, kur dauguma gyventojų yra romų kilmės, gyvenančių elektros energijos galutinių vartotojų interesą būti aprūpintiems elektra tokiomis sąlygomis, kurios neturėtų įžeidžiamojo ar stigmatizuojamojo poveikio ir leistų jiems reguliariai sekti savo elektros energijos suvartojimą, o tai turi patikrinti prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas.

Dėl bylinėjimosi išlaidų

- 129 Kadangi šis procesas pagrindinės bylos šalims yra vienas iš etapų prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusio teismo nagrinėjamoje byloje, bylinėjimosi išlaidų klausimą turi spręsti šis teismas. Išlaidos, susijusios su pastabų pateikimu Teisingumo Teismui, išskyrus tas, kurias patyrė minėtos šalys, nėra atlygintinos.

Remdamasis šiais motyvais, Teisingumo Teismas (didžioji kolegija) nusprendžia:

1. Sąvoką „diskriminacija dėl etninės priklausomybės“, kaip ji suprantama pagal 2000 m. birželio 29 d. Tarybos direktyvą 2000/43/EB, įgyvendinančią vienodo požiūrio principą asmenims nepriklausomai nuo jų rasės arba etninės priklausomybės, konkrečiai pagal jos 1 straipsnį ir 2 straipsnio 1 dalį, reikia aiškinti taip, kad tokiomis kaip pagrindinės bylos aplinkybėmis, kai miesto rajone, kur dauguma gyventojų yra romų kilmės, elektros skaitikliai įrengiami ant antžeminės elektros linijos stulpų 6–7 m aukštyje, o kituose miesto rajonuose šie skaitikliai įrengiami mažesniame nei 2 m aukštyje, ši sąvoka taikoma neatsižvelgiant į tai, ar tokia priemonė susijusi su tam tikros etninės priklausomybės asmenimis ar asmenimis, kurie nėra tos etninės priklausomybės, bet dėl šios priemonės kartu su pastaraisiais patiria prastesnes sąlygas ar patenka į gerokai prastesnę padėtį.
2. Direktyvą 2000/43, konkrečiai jos 2 straipsnio 1 dalies ir 2 dalies a ir b punktų nuostatas, reikia aiškinti taip, kad pagal ją draudžiama nacionalinės teisės nuostata, kurioje numatyta, kad, norint konstatuoti tiesioginę ar netiesioginę diskriminaciją dėl rasės ar etninės priklausomybės šios direktyvos 3 straipsnio 1 dalyje nurodytose srityse, prastesnės sąlygos ar gerokai prastesnė padėtis, nurodytos atitinkamai minėtuose a ir b punktuose, turi pažeisti teises ar teisėtus interesus.
3. Direktyvos 2000/43 2 straipsnio 2 dalies a punktą reikia aiškinti taip, kad tokia priemonė kaip aprašyta šios rezoliucinės dalies 1 punkte yra tiesioginė diskriminacija, kaip ji suprantama pagal šią nuostatą, jei paaiškėja, kad priemonė įdiegta ir (arba) toliau taikoma dėl priežasčių, susijusių su daugumos atitinkamo miesto rajono gyventojų etnine priklausomybe, o tai turi įvertinti prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas, atsižvelgdamas į visas reikšmingas bylos aplinkybes ir į įrodinėjimo pareigos perkėlimo taisyklės, įtvirtintas minėtos direktyvos 8 straipsnio 1 dalyje.

4. Direktyvos 2000/43 2 straipsnio 2 dalies b punktą reikia aiškinti taip, kad:

- pagal jį draudžiama nacionalinės teisės nuostata, kurioje numatyta, kad, norint konstatuoti netiesioginę diskriminaciją dėl rasės ar etninės priklausomybės, gerokai prastesnė padėtis turi susidaryti dėl rasės ar etninės priklausomybės;
- šioje nuostatoje vartojami žodžiai „akivaizdžiai neutralūs“ kriterijai ar „akivaizdžiai neutrali“ praktika reiškia kriterijus ar praktiką, kurie suformuluoti ar taikomi iš pažiūros neutraliai, t. y. atsižvelgiant į veiksnius, nesusijusius su saugoma savybe;
- žodžiai „gerokai prastesnė padėtis“ šioje nuostatoje reiškia ne ypač reikšmingus, akivaizdžius ir sunkius nelygybės atvejus, o tai, kad ypač tam tikros rasės ar etninės priklausomybės asmenys dėl tam tikrų sąlygų, kriterijų ar praktikos patenka į gerokai prastesnę padėtį;
- darant prielaidą, kad tokia priemonė, kaip aprašyta šios rezoliucinės dalies 1 punkte, nėra tiesioginė diskriminacija, kaip ji suprantama pagal Direktyvos 2000/43 2 straipsnio 2 dalies a punktą, ji iš principo gali būti akivaizdžiai neutrali praktika, dėl kurios tam tikros etninės priklausomybės asmenys patenka į gerokai prastesnę padėtį negu kiti asmenys, kaip tai suprantama pagal minėto 2 straipsnio 2 dalies b punktą;
- tokią priemonę galima objektyviai pateisinti siekiu užtikrinti elektros tiekimo tinklo saugumą ir tinkamą suvartotos elektros energijos matavimą tik su sąlyga, kad ji neviršija to, kas tinkama ir būtina šiems teisėtiems tikslams pasiekti, ir kad dėl jos kilę nepatogumai yra proporcingi siekiamiems tikslams. Taip nėra, jei nustatoma, kad yra kitų tinkamų ir ne tokių radikalių priemonių tiems tikslams pasiekti arba, jei tokių priemonių nėra, kad minėta priemonė neproporcingai pažeidžia atitinkamame miesto rajone, kur dauguma gyventojų yra romų kilmės, gyvenančių elektros energijos galutinių vartotojų interesą būti aprūpintiems elektra tokiomis sąlygomis, kurios neturėtų įžeidžiamojo ar stigmatizuojamojo poveikio ir leistų jiems reguliariai sekti savo elektros energijos suvartojimą, o tai turi patikrinti prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas.

Parašai.